

IZVAROŠANAS KVALIFIKĀCIJA

*Dr. iur. Dainis Mežulis,
Baltijas Starptautiskās akadēmijas asociētais profesors,
Biznesa augstskolas "Turība" vadošais pētnieks, Latvija*

2014. gada 15. maijā Krimināllikumā tika izdarīti grozījumi¹, radikāli mainot kriminālatbildību par izvarošanu un citiem dzimumnoziegumiem². Ar 2015. gada 12. novembra grozījumiem³ no trīs uz pieciem gadiem tika palielināts sods par personu grupā izdarītu izvarošanu un nepilngadīgā izvarošanu, kā arī palielināts noilguma laiks par nodarījumu pret nepilngadīgo. Raksta mērķis ir, izvērtējot grozījumu nepieciešamības pamatojumu, salīdzinājumu ar citās valstīs noteikto atbildību un, analizējot nodarījuma pazīmes, noskaidrot dzimumnoziegumu kvalifikācijas īpatnības.

Likumprojekta pamatojumā⁴ norādīts, ka grozījumi nepieciešami, lai izpildītu Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīvu 2011/93/ES par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2004/68/TI⁵ (turpmāk – Direktīva). Saskaņā ar Direktīvu valstīm jānosaka atbildība par šādiem nodarījumiem:

1) bērna, kurš nav sasniedzis dzimumpilngadības vecumu⁶, iesaistīšanu par seksuālu **darbību** liecinieku seksuālos nolūkos, pat ja bērnam nav tajās jāpiedalās, paredzētais maksimālais brīvības atņemšanas sods ir vismaz viens gads. (Ja bērns ir seksuālas **vardarbības** liecinieks – maksimālais brīvības atņemšanas sods ir vismaz divi gadi);

2) iesaistīšanās seksuālās darbībās ar bērnu, kurš nav sasniedzis dzimumpilngadības vecumu, paredzētais maksimālais brīvības atņemšanas sods ir vismaz pieci gadi;

3) iesaistīšanās seksuālās darbībās ar bērnu:

a) ļaunprātīgi izmantojot atzītu uzticību, autoritāti vai ietekmi uz bērnu, paredzētais maksimālais brīvības atņemšanas sods ir vismaz astoņi gadi, ja bērns nav sasniedzis dzimumpilngadības vecumu, un vismaz trīs gadi, ja bērns minēto vecumu ir sasniedzis;

b) ļaunprātīgi izmantojot bērna īpaši neaizsargāto situāciju, kas radusies jo īpaši garīgu vai fizisku traucējumu vai tādās situācijās dēļ, kurā bērns ir atkarīgs, paredzētais maksimālais

brīvības atņemšanas sods ir vismaz astoņi gadi, ja bērns nav sasniedzis dzimumpilngadības vecumu, un vismaz trīs gadi, ja bērns minēto vecumu ir sasniedzis;

c) izmantojot piespiešanu, spēku vai draudus, paredzētais maksimālais brīvības atņemšanas sods ir vismaz desmit gadi, ja bērns nav sasniedzis dzimumpilngadības vecumu, un vismaz pieci gadi, ja bērns minēto vecumu ir sasniedzis;

4) bērna iesaistīšana seksuālās darbībās ar trešajām personām, izmantojot piespiešanu, spēku vai draudus, paredzētais maksimālais brīvības atņemšanas sods ir vismaz desmit gadi, ja bērns nav sasniedzis dzimumpilngadības vecumu, un vismaz pieci gadi, ja bērns minēto vecumu ir sasniedzis.

Turklāt anotācijā norādīts, ka grozījumi nepieciešami, jo KL 159. pants (izvarošana) aptver ļoti šauru darbību loku – pēc tā ir kvalificējams tikai dzimumakts starp sievieti un vīrieti. Ja noziedzīgs nodarījums neizpaužas kā dzimumakts, nodarījums ir jākvalificē saskaņā ar KL 160. pantu (seksuāla vardarbība), kā vardarbīga dzimumtieksmes apmierināšana. Abi iepriekš minētie nodarījumi ir vienlīdz smagi, jo to sankcijas ir analogas. Līdz ar to secināts, ka KL 159. un 160. pantā paredzēto nodarījumu nošķiršana nav objektīvi pamatota. Tāpat anotācijā, atsaucoties uz Latvijas Republikas Augstākās tiesas tiesu prakses apkopojumu par tiesu praksi krimināllietās pēc Krimināllikuma 160. un 162. panta (pavešana netiklībā)⁷, norādīts, ka regulējums ir vērtējams kā neskaids un diskutabls, jo robeža starp KL 160. un 162. pantu nav precīzi noteikta, un tas praksē rada kvalifikācijas problēmas, vērojama atšķirīga pamatsastāva un kvalificējošo pazīmju izpratne, kas izraisījusi kļūdainus kvalifikācijas risinājumus. Turklāt grozījumu nepieciešamība anotācijā pamatota ar to, ka saskaņā ar KL 159. un 160. panta regulējumu kriminālatbildība iestājas, ja attiecīgās darbības ir izdarītas, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli. Vienlaikus praksē ir iespējamās situācijas, kad persona ir piespiesta

uz šādām darbībām bez fiziskas vardarbības vai tās draudiem. Upuru reakcija uz apdraudējumu un spēja pretoties var būt ļoti dažāda, tāpat arī dažādi var būt līdzekļi, kā panākt dzimumaktu vai citu seksuālu darbību veikšanu ar cietušo. Īpaši neaizsargāti šajā aspektā ir bērni. Atbilstoši minētajam Direktīvā par sodāmu atzīta arī iesaistīšanās seksuālās darbībās ar bērnu, izmantojot piespiešanu vai ļaunprātīgi izmantojot atzītu uzticību, autoritāti vai ietekmi uz bērnu. Līdzīgi arī Eiropas Padomes 2011. gada 11. maija Konvencijā par vardarbības pret sievietēm un vardarbības ģimenē novēršanu un apkarošanu⁸, kurai Latvija nav pievienojusies, ir uzsvērts, ka sodāma ir jebkāda seksuāla darbība, kas izdarīta bez piekrišanas arī tajos gadījumos, kad vardarbības upuris nav izrādījis fizisku pretestību. Ievērojot minēto, anotācijā secināts, ka Latvijas krimināltiesiskais regulējums ir pārāk šaurs.

Neatbilstība konstatēta arī atbildības par bērnu apdraudējumiem gradācijā, jo KL šāds kritērijs ir mazgadība un nepilngadība, bet Direktīva paredz bargākas sankcijas nodarījumiem, kuros cietuši dzimumbrieduma vecumu (Latvijā – 16 gadus) nerasnieguši bērni.

Anotācijā pieminēts arī Eiropas Cilvēktiesību tiesas sprieduma „*M. un C. pret Rumāniju*” 111. rindkopa⁹ un „*C.A.S. un C.S. pret Rumāniju*” sprieduma 82. rindkopa¹⁰, kur norādīts valstu pienākums nodrošināt bērna interešu aizsardzību arī ieviešot efektīvus krimināltiesiskus līdzekļus.

Atbilstoši grozījumiem, saskaņā ar KL 159. panta 1. daļu *izvarošana ir dzimumakts, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli vai dzimumakts pret cietušā gribu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo.*

Pareizai noziedzīga nodarījuma kvalifikācijai lietderīgi noskaidrot nodarījuma pazīmes atbilstoši teorijā izstrādātajam daļījumam noziedzīga nodarījuma sastāva elementos – objekts, objektīvā puse, subjekts, subjektīvā puse.

Normas efektīvai piemērošanai vispirms jānoskaidro atbilstošo interešu apdraudējums, proti, nodarījuma objekts. Objekts ļauj izprast, kāpēc atbilstošais nodarījums ir kriminalizēts, kā arī nodarījuma kvalifikācijas procesā pareiza apdraudēto interešu noteikšana ļauj precīzi norobežot saskarīgus nodarījumus. Atbildība par izvarošanu ir iekļauta XVI nodaļā Noziedzīgi nodarījumi pret tikumību un dzimumneaizskaramību. Līdz ar to izvarošanas objekts ir atvasināms no šā grupas objekta.

Tomēr ne iekšējos, ne ārējos normatīvajos aktos šie aizsargājami labumi nav skaidroti. Tas pamatojams ar to, ka izvarošana ir tipisks visos laikos un visās sabiedrībās pastāvējis noziegums, kura amoralitāte ir pašsaprotama. Šīs intereses ir jāaizsargā saskaņā ar Latvijas Republikas Satversmes¹¹ 94. pantā noteiktajām tiesībām uz personas neaizskaramību, kas līdzās citiem sabiedrībā pieņemtajiem personas neaizskaramības nosacījumiem ietver arī seksuālu neaizskaramību, ja persona to nevēlas. Šādas tiesības noteiktas arī citos cilvēktiesības reglamentējošajos dokumentos¹². Tāpat atzīts, ka vardarbība uz dzimuma pamata ir seksuālas diskriminācijas forma¹³, kas saistīta ar privātuma pārkāpšanu¹⁴. Atrodamas arī norādes, ka minētais nodarījums apdraud seksuālo autonomiju¹⁵, seksuālo pašnoteikšanos¹⁶ vai fizisko integritāti un nodarījums izpaužas kā diskriminējoša vardarbība¹⁷. Ievērojot iepriekš minēto, izvarošanas **objekts** šaurā nozīmē ir **dzimumneaizskaramība**. Tas attiecas gan uz bērniem, kuru seksuāla izmantošana nav pieļaujama, gan uz jebkuru personu, kura tiek izmantota, ignorējot tās gribu. Plašākā nozīmē, attiecībā uz personu, kura ir dzimumbrieduma vecumā, un var lemt par savām seksuālajām prioritātēm, nodarījuma objekts ir personas seksuālās izvēles brīvība jeb **dzimumbrīvība**, kas nozīmē no jebkādas piespiešanas pasargātu seksuālo attiecību izvēles brīvību. Persona pati var brīvi izvēlēties ar ko un kad stāties dzimumattiecībās, nepaskaidrojot atteikuma iemeslus. Pieņemami arī citi apzīmējumi, piemēram, seksuālā integritāte vai seksuālā autonomija, kas saistās ar personas fizisko un psihisko pašnoteikšanos.

Dzimumbriedumu nerasniegušu personu apdraudējuma gadījumā nodarījuma **objekts** ir **dzimumneaizskaramība**, jo bērna seksuāla izmantošana nav pieļaujama ne tikai tāpēc, ka ir dziļi amorāla, bet arī tādēļ, ka var nodarīt tam būtisku kaitējumu. Protams, bērni noteiktā vecumā iegūst kaut kādu ar dzimumattiecībām saistītu pieredzi. Lemjot par kriminālatbildību, noteicošais kritērijs ir tieši bērna seksuālā ekspluatācija. “Seksuāla izmantošana” ir vērtējuma jēdziens, un, lai no tā izvairītos, daudzu valstu likumos ir ietverti īpaši vecuma starpības un konkrēti bērna atkarības stāvokļa kritēriji, kuriem pastāvēt, nodarījumu atzīst par seksuālu vardarbību.

Tā kā pieaugusi persona pati var izlemt, vai viņa ir aizskarta un vai vainīgā persona jāsauc

pie kriminālatbildības, **Kriminālprocesa likuma**¹⁸ **7. panta otrajā daļā** noteikts, ka par Krimināllikuma 159. panta pirmajā daļā un 160. panta pirmajā daļā paredzēto nodarījumu kriminālprocesu uzsāk, ja saņemts pieteikums no personas, kurai nodarīts kaitējums. Kriminālprocesu var uzsākt arī tad, ja nav saņemts pieteikums no personas, kurai nodarīts kaitējums, ja šī persona sakarā ar fiziskiem vai psihiskiem trūkumiem pati nespēj īstenot savas tiesības. Jāatzīmē, ka Latvijas Republikas Saeimā trešajam lasījumam ir virzīts likumprojekts, saskaņā ar kuru paredzēts izņemt no Kriminālprocesa likuma 7. panta norādi uz Krimināllikuma 159. un 160. pantu. Vienlaikus paredzēts papildināt Kriminālprocesa likumu ar noteikumiem, saskaņā ar kuriem kriminālprocesu var izbeigt, ja cietušais nevēlas sadarboties ar tiesību aizsardzības iestādēm¹⁹.

Vēsturiski ir pastāvējis uzskats, ka dzimumbrīvība nepiemīt personai, kas nodarbojas ar prostitūciju, jo tā dzimumbrīvību ir ierobežojusi ar merkantīlām tieksmēm, apņēmoties stāties dzimumattiecībās ar ikvienu personu, kas maksā par šo pakalpojumu. Tāpēc, ja persona ar vardarbību piespiedusi uz dzimumaktu prostitūtu, kurai ir samaksājusi vai apņēmusies samaksāt par šo pakalpojumu, bet tā atteikusies izpildīt šīs darbības, vainīgais var atbildēt tikai par vardarbību, bet ne par izvarošanu²⁰. Tāpat agrāk uzskatīja, ka vīrs nevar izvarot savu sievu, jo ģimene tiek radīta laulāto kopdzīvei, tādējādi sievietei, stājoties laulībā, labprātīgi ierobežo dzimumbrīvību. Mūsdienās sieviešu tiesību aizsardzības aktos norādīts, ka sievietei šādas tiesības saglabājas arī attiecību ar laulāto ietvaros un izvarošanai ģimenē (*marital rape*) jābūt kriminalizētai²¹.

No vārda “izvarošana” etimoloģijas var spriest, ka runa ir par vardarbīgu rīcību, tomēr jēdziens mūsdienu izpratnē tiek lietots tikai no XX gadsimta sākuma; līdz tam lietoja semantiski visai neskaidrus jēdzienus – nešķīstība, piemēram, “kam ar nešķīstību varas darbi darīti”, goda laupīšana, miesaskārīga darbība, kopošanās.

Tradicionāli ar izvarošanu saprata ne vīrieša, bet tikai sievietes izvarošanu un šāda veida seksuālu vardarbību pret bērniem. Arī starptautiskajos dokumentos vairāk tiek uzsvērts tieši šis aspekts. Tomēr Krimināllikumā pēc samērā ilgām diskusijām atbildība noteikta neatkarīgi no tā, kāda dzimuma ir cietusī persona. Šis var būt negatīvs grozījumu aspekts, jo krimināltiesiskajām normām būtu jābūt

vērstām uz mazāk aizsargāto sabiedrības locekļu interesēm, taču pašreizējā panta redakcija neļauj īpaši nodalīt sievieti kā personu, kura ir īpaši jāaizsargā. Jāatzīmē, ka izvarošana var būt arī citu noziegumu elements, piemēram, **KL 71.² pantā noteikta atbildība par** noziegumu pret cilvēci, tas ir, par darbību, kas veikta kā daļa no plaša vai sistemātiska uzbrukuma civiliedzīvotājiem un izpaudusies kā izvarošana, **KL 117. panta 7. punktā noteikta atbildība par** slepkavību, ja tā saistīta ar izvarošanu. Šajos gadījumos nodarījuma galvenais tiešais objekts nav dzimumbrīvība, bet gan citas intereses.

Saskaņā ar grozījumiem Krimināllikumā izvarošanas objektīvā puse izpaužas vienā no šādiem veidiem:

- dzimumakts, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli,
- dzimumakts pret cietušā gribu, lietojot vardarbību,
- dzimumakts pret cietušā gribu, lietojot draudus,
- dzimumakts pret cietušā gribu, izmantojot uzticību,
- dzimumakts pret cietušā gribu, izmantojot autoritāti,
- dzimumakts pret cietušā gribu, izmantojot citādu ietekmi uz cietušo.

Nodarījums likumā formulēts kā dzimumakts, kas noziedzīgu raksturu iegūst tāpēc, ka vainīgais to izdarījis pret cietušā gribu vai izmantojis cietušā bezpalīdzības stāvokli. Ar dzimumaktu šajā gadījumā jāsaprot vīrieša dzimumlocekļa ievadi sievietes dzimumorgānā – makstī, neatkarīgi no tā, vai pēc ievadīšanas ir/nav izdarītas kādas ķermeniskas kustības vai iestājies orgasms un notikusi spermas noplūšana²². Ja izdarīts gan dzimumakts, gan arī anāla vai orāla dzimumtieksmes apmierināšana, veidojas izvarošanas un Krimināllikuma 160. panta otrajā daļā paredzēto nodarījumu kopība.

Iepriekšējā panta redakcijā nodarījums bija apzīmēts ar jēdzienu dzimumsakari. Docents J. Bergins šajā sakarībā norādīja, ka jēdziens “dzimumsakari” ir pārāk plašs izvarošanas definējumam, jo aptver arī citus dzimumnoziegumus²³. Šis jēdziens šajā gadījumā ir precīzāks, jo labāk raksturo nozieguma būtību. Jāpiebilst, ka 1903. un 1933. gada Sodu likumos tika lietots tam laikam atbilstošs apzīmējums – “kopošanās”.

Tātad pabeigta izvarošanai ir jākonstatē vismaz daļēja vīrieša dzimumlocekļa ievadīšana sievietes makstī. Dzimumlocekļa saskare ar

sievietes ārējiem dzimumorgāniem izvarošanas sastāvu neveido, vai arī atkarībā no vainīgās personas gribas ievirzes – var veidot nepabeigtas izvarošanas sastāvu. Teorētiski analizēti gadījumi, kad dzimumakts uzsākts labprātīgi, bet persona to nevēlas turpināt. Turpretim partneris to vēlas novest līdz galam, pretēji cietušā gribai. Šajā sakarā norādīts uz pretējiem viedokļiem, proti, nodarījums nav uzskatāms par izvarošanu, jo dzimumakts uzsākts labprātīgi un personas turpmākās darbības nav cēloņsakarībā ar dzimumakta panākšanu²⁴. Nodarījuma formulējums Krimināllikumā (dzimumakts pret cietušā gribu), ļauj nodarījumu interpretēt plaši, un teorētiski izvarošanai atbilst arī gadījumi, kad dzimumakts uzsākts labprātīgi, bet turpināts vardarbīgi pret cietušā gribu. Turpretim grūti iedomāties situāciju, kad dzimumakts uzsākts labprātīgi, bet turpināts pret cietušā gribu, izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo. Šajos gadījumos dzimumakta panākšana ir saistīta ar ietekmi uz cietušo, bet, ja tas uzsākts labprātīgi, citai ietekmei nav noteicošas nozīmes.

Pirmais likumā paredzētais izvarošanas veids ir dzimumakts, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli. Šajā gadījumā vainīgais izmanto situāciju, kad cietušais atrodas stāvoklī, kas atņem tam iespēju paust gribu vai pretoties, turklāt to viņš nav panācis, lietojot vardarbību vai draudus. Bezpalīdzības stāvoklis ir tad, ja persona fizisku trūkumu vai psihisku procesu dēļ nespēj saprast notiekošo, izteikt gribu vai aizstāvēties. Šāds cietušais var būt:

- persona, kura nespēj saprast notiekošā būtību:
 - jo tai ir garīgi traucējumi;
 - tā ir mazgadīga;
 - tā atrodas bezsamaņas stāvoklī;
- persona, kurai neļauj aizsargāties fiziskie trūkumi, piemēram, paralīze vai fiziskā brieduma trūkums.

Pirmajā gadījumā nodarījums ir noziedzīgs, ja persona noteiktu apstākļu dēļ nespēj apzināties notiekošo, līdz ar to arī izteikt gribu. Apstākļi, kas neļauj apzināties notiekošo, var būt psihiska saslimšana vai garīga atpalcība. Cietušais šajā gadījumā nav ikviena garīgi atpalikusi vai psihiski slima persona, bet gan tikai tāda, kuras psihisko traucējumu raksturs neļauj tai apzināties notiekošo vai saprast ar viņu izdarīto darbību raksturu un nozīmi. Vai nodarījumam katrā konkrētā gadījumā ir nozieguma raksturs, jāizlemj tiesai, pamatojoties uz atbilstošas tiespsihiatriskās vai kompleksās

ekspertīzes atzinumu par cietušā stāvokli. Vēsturiski ir eksistējuši noteikumi, kas nosaka, ka katrs dzimumakts ar nepieskaitāmu personu ir uzskatāms par izvarošanu. Lai persona varētu izteikt gribu, tai jāapzinās notiekošais; ja cietušais neapzinās savas darbības vai nespēj tās vadīt, nevar arī prasīt gribas izpaušmi. Tāpēc, ja persona apzināti izmanto dzimumaktam cietušā apziņas un gribas trūkumu attiecībā uz dzimumaktu, jālemj jautājums par kriminālatbildību.

Līdzīgi ir nosacījumi saistīti ar personu, kura nepietiekamā vecuma dēļ nespēj saprast notiekošo, un tāpēc ir bezpalīdzības stāvoklī. Šajā sakarībā diskutējams ir viedoklis, ka jebkurš dzimumakts, kas izdarīts ar mazgadīgu – četrpadsmito dzīvības gadu nesaņiegušu personu, – uzskatāms par izvarošanu, izmantojot cietušā bezpalīdzību. Saskaņā ar Krimināllikumā noteikto dzimumakts ar mazgadīgo uzskatāms par izvarošanu tikai gadījumā, ja tā nespēj saprast dzimumakta būtību. Ja mazgadīga persona saprot dzimumakta nozīmi un labprātīgi piekrīt tam, var rasties šaubas par bezpalīdzības stāvokli, īpaši gadījumos, kad nav izmantots arī pieauguša cilvēka pārkums vai cita ietekme. Šī ir uzskatāma par Krimināllikuma nepilnību, jo starptautiskie tiesību dokumenti prasa ieviest efektīvu bērnu aizsardzību, taču mazgadīgo aizsardzība no šādas vardarbības izriet no tiesu prakses un tiesību teorijas, bet tiešā veidā likumā nav noteikta. *Krimināllikums ir jāpildveido, precīzi nosakot, ka dzimumsakars, izmantojot mazgadīgu personu, ir izvarošana.* Protams, atstājot vietu tiesas izvērtējumam praksē, vai notikusi mazgadīgas personas izmantošana vai arī tās ir kaut arī pāragras – tomēr jauniešu attiecības.

Personas bezpalīdzība ir arī tad, ja konkrētā situācijā tās apziņa noteiktu iemeslu dēļ nedarbojas, piemēram, saslimstot ar smagu slimību, kas nav psihiska, smagi saindējoties ar alkoholu vai citām reibinošām un ķīmiskām vielām. Nav svarīgi, vai vainīgais novedis cietušo bezsamaņas stāvoklī vai arī ļaunprātīgi izmantojis situāciju, kad cietušais, nonākot šādā stāvoklī, nespēj apzināties notiekošo. Pastāv uzskats, ka šāda izvarošana iespējama arī, personai atrodoties dziļā miegā. Tomēr arī šajos gadījumos nodarījums ir noziedzīgs tikai tad, ja cietušais iesniedz pieteikumu, uzskatot, ka izmantota viņa bezpalīdzība.

Dzimumaktu var uzskatīt par izdarītu, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli, ja tas izdarīts ar cietušo, kurš gan spēj apzināties

notiekošo, tomēr nespēj izteikt gribu un pretoties, piemēram, smaga reibuma gadījumā, vai izrādīt pretestību pilnīgas vai daļējas paralīzes gadījumā.

Dzimumakts, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli, ir vienīgais gadījums, kad izvarošanā nav iekļauta prasība izvērtēt cietušā attieksmi pret dzimumaktu. Visos pārējos gadījumos ir noteikts, ka nodarījums ir atzīstams par izvarošanu tikai tad, ja dzimumakts ir izdarīts **pret cietušā gribu**. Noteikumi attiecībā uz cietušā gribu nebija iekļauti arī panta iepriekšējā redakcijā²⁵. Attiecībā uz cietušā gribas interpretāciju būtu jānoskaidro gribas pauduma saturs un forma. Saturiski no gribas pauduma jābūt saprotamam, ka cietušais nevēlas dzimumaktu konkrētajā brīdī, vietā vai ar konkrēto personu. Turklāt šī izpausme var notikt jebkurā brīdī. Kā jau minēts, teorētiski iespējami gadījumi, kad cietušais nevēlas uzsākt dzimumakta turpināšanu. Gribas pauduma formai ir jābūt tādai, kas ļauj partnerim saprast nevēlēšanos veikt dzimumaktu. Gribas paudums var būt izteikt verbāli vai arī ar ķermeņa kustībām pausta nevēlēšanās izdarīt dzimumaktu. Praksē var būt saskarsme ar dažādām klišejām un aizspriedumiem, piemēram: “klusēšana – piekrišana”; “nē nozīmē varbūt” un “jā nebūt nenozīmē jā”²⁶. Tomēr no likumā iekļautā formulējuma var secināt, ka cietušais attiecībā uz dzimumaktu savu gribu ir izpaudis, norādot, ka dzimumaktu nevēlas. Likumā nav iekļauta prasība izrādīt aktīvu pretestību, tomēr problemātiska var būt arī tādas izvarošanas pierādīšana, kur cietušais būs teicis, ka nevēlas dzimumaktu, bet tomēr aktīvi tajā piedalījies vai arī, uz āru nepaužot savu attieksmi, tomēr pasīvi tajā piedalījies. Par piekrišanas interpretācijas jautājumiem plašsaziņas līdzekļos ir daudz diskusiju²⁷, parasti tās rodas, cietušajam izvīrot prasību pret kādu sabiedrībā pazīstamu personu, kad apsūdzētais noliedz, ka dzimumakts noticis bez piekrišanas. Parasti tiek secināts, ka piekrišanas interpretācijā notikušas izmaiņas un seksuāla vardarbība ir ne vien tad, kad cietušais teicis “nē”, bet arī tad, kad viņš nav teicis “jā”.

Šaubām par dzimumaktu pret cietušā gribu nevajadzētu rasties gadījumos, kad tas izdarīts, lietojot vardarbību vai draudus. Nedz vardarbību, nedz draudus raksturojošās pazīmes Krimināllikumā nav dotas, atstājot to tiesību piemērotāja un doktrīnas ziņā²⁸.

Ar vardarbību saprot vainīgās personas fizisku iedarbību nolūkā panākt dzimumaktu. Šī ir izvarošana tradicionālajā izpratnē, jo klaji un nepārprotami tiek ignorēta no cietušā

neaižskaramības izrietošā dzimumbrīvība. Šo izvarošanas veidu raksturo šādas pazīmes:

- dzimumakta panākšanai vainīgais lieto fizisko spēku;
- spēks lietots iedarbībai uz cietušās personas ķermeni;
- spēks lietots nolūkā pārtraukt vai nepieļaut pretošanos dzimumaktam.

Pirmā pazīme nosaka, ka vainīgais cietušā faktiskās vai iespējamās pretestības pārvarēšanai lieto varu, respektīvi, muskuļu spēku, piemēram, sitot ar dūrēm pa cietušā seju vai ķermeni. Vardarbības veidi var būt dažādi, taču tai jābūt tādai, kas konkrētos apstākļos pret cietušo ir pietiekama tā pretestības pārvarēšanai un dzimumakta īstenošanai. Vardarbība var būt tik intensīva, ka tūlīt pēc tās sākuma atņem pretošanās iespēju, vai arī tā ir tik neatlaidīga un ilgstoša, ka pamazām atņem upurim spēkus un līdz ar to pretestības spēju. Nav svarīgi, vai vardarbību ir lietojusi persona, kas izdara dzimumaktu, vai cits dalībnieks, kurš, darbojoties kopīgi, pats dzimumaktu neveic. Šāda vardarbība var būt saistīta ar fizisku sāpju nodarīšanu un rīku vai līdzekļu, piemēram, naža, mieta vai akmens, lietošanu. Taču iespējams, ka, lietojot vardarbību, fiziskas sāpes cietušajam nav nodarītas, piemēram, vainīgais nesit cietušo, bet gan tur vai sasiens cietušā rokas vai citus locekļus, tādējādi ierobežojot tā pretestības iespēju.

Ja vainīgais nelieto fizisko spēku, bet gan mēģina psihiski ietekmēt cietušo, nav vardarbība, bet tās draudi. Ja vainīgais pats nelieto savu spēku, bet izmanto situāciju, kad kāda cita persona ar vardarbību novedusi cietušo bezpalīdzības stāvoklī, izvarošana ir saistīta ar cietušā bezpalīdzības stāvokļa izmantošanu. Ja vainīgais cietušā novešanai bezsamaņas stāvoklī lieto ķīmiskas vielas, piemēram, tādas, kas izraisa samaņas zudumu, izvarošana uzskatāma par izdarītu, izmantojot bezpalīdzības stāvokli.

Nākamais nosacījums paredz, ka spēks lietots, iedarbojoties uz personas ķermeni. Izvarošana ir saistīta ar vardarbību arī tad, ja vainīgais, vēloties pārvarēt cietušā pretestību, vardarbību lieto ne pret cietušo, bet kādu citu personu, piemēram, bērnu, kura dzīvība vai veselība cietušajam ir svarīga. Šāda situācija gan vairāk atbilst izvarošanai, kas izdarīta, lietojot draudus, jo cietušais ir spiests piekrist dzimumaktam, vēloties glābt tuvinieku.

Izvarošana ir, ja vainīgais, paredzot iespējamo pretestību, uzbrūk un, lietojot vardarbību, panāk dzimumaktu, ko cietušais ir spiests pieļaut,

saprotot pretošanās bīstamību savai dzīvībai vai veselībai, fizisko sāpju ietekmē, vai nespējot pārvarēt uzbrucēja pārspēku. Iespējams, ka vainīgais dzimumakta īstenošanai lieto gan vardarbību, gan draudus, piemēram, nodara miesas bojājumu vai izdara sitienus pa ķermeni, turpmākas pretestības gadījumā draudot tos atkārtot. Ja vainīgais vardarbību lieto nevis dzimumakta panākšanai, bet gan atriebjoties par cietušā uzvedību, huligānisku motīvu vadīts vai vēloties iegūt cietušā mantu, izvarošanas sastāva nav.

Dzimumakta īstenošanai lietotā vardarbība bieži vien pēc lokalizācijas un rakstura atšķiras no cita veida vardarbības, tāpēc, nosakot tiesmedicīnisko ekspertīzi, sevišķi svarīga ir nodarīto miesas bojājumu konstatācija.

Dzimumakts ir uzskatāms par izdarītu, **lietojot draudus**, ja vainīgais dzimumakta pret cietušā gribu panākšanai lieto **psihisku vardarbību**, biedējot ar nevēlamu seku iestāšanos, ja persona pretosies. Draudi var būt izteikti mutiski vai žestu formā, piemēram, vainīgais demonstrē nazi vai šaujameroci. Likums nenosaka draudu saturu, tāpēc tie var būt kā fiziski draudi, piemēram, **nonāvēt personu, nodarīt tai miesas bojājumus vai sagādāt fiziskas ciešanas, tā arī jebkāda cita satura draudi, kuru iedarbības rezultātā panākts dzimumakts pret cietušā gribu**. Tā kā likumā draudu saturs nav nekādā veidā raksturots, pieļaujama plaša interpretācija. Piemēram, šādi draudi var būt:

- nodarīt fizisku kaitējumu (nogalināt, nodarīt miesas bojājumus, spīdzināt, mocīt),
- iznīcināt vai bojāt mantu,
- izpaust ziņas, kuras cietušais vēlas saglabāt slepenībā.

Teorētiski var diskutēt par to, vai izteiktajiem draudiem ir jābūt reāliem, pastāvošiem un to samērojamību ar dzimumbrīvības interešu svarīgumu. Proti, vai personai, ignorējot draudus, nebūtu jānovērtē augstāk sava dzimumbrīvība un jāatvairā vainīgās personas spiediens. Tomēr likumā šādas prasības nav noteiktas. Šāds nenoteikts draudu satura formulējums ir neatbilstošs nodarījuma smagumam. Izvarošana ir sevišķi smags nodarījums, un pareizāk būtu atbildību par to noteikt ļoti precīzi, nosakot, ka nodarījumu atzīst par izvarošanu tikai tad, ja izteikti vardarbības draudi, proti, draudi nonāvēt vai nodarīt miesas bojājumu, neatstājot cietušajam citu iespēju, kā vien izraudzīties iespējams vieglāku iznākumu. Citi draudi neatbilst izvarošanas sastāvam, bet to izteikšana

vai īstenošana var veidot citu nodarījumu.

Kā jauninājums likumā ieviesta atbildība par izvarošanu, ja dzimumakts pret cietušā gribu izdarīts, izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo (izvarošana). Grozījumi izdarīti, izpildot raksta ievaddaļā minēto starptautisko aktu prasības, tomēr izraisa vismaz divus iebildumus. Pirmkārt, ir acīmredzams šo nodarījumu mazāks kaitīgums, salīdzinot ar izvarošanu, lietojot vardarbību vai vardarbības draudus. Tāpēc šie nodarījumi bija jānodala dažādās panta daļās vai pat pantos. Otrkārt, nav pareizi, formulējot sevišķi smagu noziegumu, atstāt nepabeigtu noziedzīgo darbību formulējumu (dzimumakts pret cietušā gribu, izmantojot citādu (lasi – jebkādu) ietekmi uz cietušo). Likumdevējam būtu jāpapūlas izsmeloši uzskaitīt visus sevišķi smaga nozieguma veidus, pretējā gadījumā rodas iespajds par “legālas analogijas” iespēju interpretācijā. Diskutējama ir arī pazīmes “izmantojot ietekmi” ieviešana. Precīzāk būtu, ja tiktu lietots kāds krimināltiesībās jau nostiprinājies jēdziens, piemēram, Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 7. punktā lietotais formulējums: (dzimumakts) izdarīts, izmantojot personas dienesta, materiālo vai citādu atkarību no vainīgā.

Turklāt praktiskas problēmas varētu radīt abu pazīmju iekļaušana dispozīcijā, proti, jāpierāda, gan tas, ka dzimumakts izdarīts pret gribu, gan arī tas, ka tas izdarīts, izmantojot ietekmi. Sevišķi pretrunīgi vērtējama dzimumaktā izmantoto nepilngadīgo personu gribas noskaidrošana. Racionālāk būtu sekot Vācijas piemēram un kriminālatbildību noteikt ikvienā gadījumā, kad dzimumakta izdarīšanai vainīgais izmantojis savu īpašo stāvokli. Turklāt krimināllikumā šie gadījumi ir izsmeloši uzskaitīti²⁹. Līdz ar to nav jāskaidro cietušā attieksme pret dzimumaktu, bet tika tas, vai vainīgais izmantojis savu stāvokli.

Likumdevējs ir aprobežojies ar divu izvarošanas veidu uzskaitījumu:

- dzimumakts pret cietušā gribu izdarīts, izmantojot uzticību,
- dzimumakts pret cietušā gribu izdarīts, izmantojot autoritāti.

Analizējot **uzticības** jēdzienu, ir atrodams skaidrojums, ka “uzticība nav rakstura īpašība, bet gan uzvedības veids, kuru iespējams apgūt, ja ir motivācija. Uzticība ir brīva un apzināta izvēle. Uzticība ir atbildības uzņemšanās. Ģimenē uzticību saprot kā vienu no mīlestības apliecinājuma formām, un reizē tā ir atbildība otra priekšā, paredzot atteikšanos no

kārdinājumiem ārpus šīm attiecībām³⁰. Tātad, piemēram, cietušais ir uzticīgs savam partnerim, bet partneris šo uzticību izmanto, lai izdarītu dzimumaktu pret cietušā gribu. Šāda nodarījuma konstrukcija liekas grūti saprotama. Jēdziens "uzticība" lietots arī Krimināllikuma 48. un 145. pantā.

Racionālāka un atbilstošāka starptautisko aktu prasībām būtu kriminālatbildības noteikšana par dzimumaktu, ja tas izdarīts, izmantojot **uzticēšanos**, proti, tiktu lietots jēdziens, kas atbilst krāpšanas sastāvam. Uzticēšanās izvarošanas gadījumā nozīmētu paļāvību uz kādas personas sniegto informāciju. Un šāds nodarījums aptvertu gadījumus, kad dzimumakts izdarīts ar viltu (*rape by deception*). Proti, vainīgais dzimumakta panākšanai cietušajam sniedz nepatiesas ziņas. Šādi gadījumi, piemēram, ir, kad sieviete uzdevusies par vīrieti un panākusi seksuālas attiecības ar citu sievieti³¹, vainīgais, dzimumakta panākšanai maldinājis par savu reliģisko piederību³² vai amata stāvokli³³, vainīgais tumšā telpā izdarījis dzimumaktu, izturoties, kā cietušā pastāvīgais partneris³⁴, vainīgais apgalvojis, ka dzimumaktu izdarīs, lietojot prezervatīvu, bet to nav lietojis³⁵. Šādos gadījumos ir cietušā piekrišana, bet tā panākta ar viltu, un tāpēc dzimumakts ir izdarīts pret cietušā gribu.

Te gan jāatzīst, ka maldināšana notikusi par kādiem ārējiem apstākļiem, bet nebūs iespējams noteikt kriminālatbildību, ja persona maldina, piemēram, par savām jūtām vai nolūkiem.

Otrs likumā noteiktais izvarošanas veids, kad tiek izmantota personas ietekme, ir *dzimumakts pret cietušā gribu izdarīts, izmantojot autoritāti*.

Ar autoritāti saprot:

- "ar cieņu, uzticēšanos, atzišanu saistītu brīvprātīgu atkarības attieksmi pret personību, kas spēcīgi, pārliecinoši ietekmējusi individu. Varu, kas balstās uz cieņu, uzticēšanos un atzinību. Personiskā autoritāte balstās uz augstām personības morālajām īpašībām, izcilām spējām, prasmēm veidot attiecības ar citiem cilvēkiem;
- personu, kura ar savu darbību, nopelniem, attieksmi sabiedrībā, apkārtējos cilvēkos izpelņījusies cieņu, ir brīvprātīgi atzīta par atdarināšanas cienīgu paraugu, ietekmē sabiedrību, apkārtējos cilvēkus un ar kuras uzskatiem un viedokli rēķinās; ietekmīga persona;
- paraugu, kas balstīts uz cieņu vai varu vienam pār otru³⁶.

Tātad vainīgais kaut kādu apstākļu dēļ ir autoritāte cietušajam, un šo autoritāti viņš izmanto, lai izdarītu dzimumaktu pret cietušā gribu. Tas, ka autoritātes izmantošanas jēdziena interpretācija pilnībā atstāta tiesas ziņā, vērtējams negatīvi, jo normas nodarījuma neskaidrā reglamentācija drīzāk var atbaidīt no normas piemērošanas. Nodarījumus, kur ir norāde uz autoritātes izmantošanu dzimumnoziegumā var atrast arī citu valstu likumos. Piemēram, Tenesijas pavalsts krimināllikumā³⁷ ir norāde, par šāda speciāla subjekta (*authority figure*) īpašu atbildību, taču precīzi norādīts, ka šādas autoritātes pamats ir likums, amats vai profesija un tā izpaužas vecāku varā, disciplinārā varā, tiesībās uzraudzīt vai arī šī persona ir pilnvarota rīkoties cietušā interesēs (uzticības persona), turklāt tikai, ja nodarījums izdarīts pret bērnu.

Kā jau teikts, izvarošanas veidi nav izsmeltoši uzskaitīti, vien norādīts, ka izvarošana var būt arī *dzimumakts pret cietušā gribu, izmantojot ietekmi uz cietušo*.

Izvarošana ir formāla sastāva delikts, kurš jāuzskata par pabeigtu ar dzimumakta uzsākšanu. Nav nozīmes tam, cik dziļi makstī ievadīts dzimumloceklis vai noticis orgasms un spermas ejakulācija. Par izvarošanu nevar atzīt pieskaršanos ar dzimumlocekli sievietes ārējiem dzimumorgāniem.

Par izvarošanas mēģinājumu atzīstamas vainīgās personas tīšas darbības, kas tieši vērstas uz dzimumaktu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot cietušās bezpalīdzības stāvokli, ja akts nav uzsākts no vainīgās personas neatkarīgu iemeslu dēļ. Piemēram, vainīgais uzbrucis cietušajam nolūkā panākt dzimumaktu, lietojis pret to vardarbību, taču upura pretestības dēļ nav bijis spējīgs to izdarīt vai arī aktu novērsušas citas personas³⁸. Par apstākli, kas nav atkarīgs no personas gribas, uzskatāms arī potences trūkums, kas neļauj ievadīt dzimumlocekli makstī, vai arī priekšlaicīga spermas ejakulācija³⁹. Tāpēc, ja vainīgais, lietojot pret cietušo vardarbību vai draudus, pārvarējis tā pretošanos, taču nule minēto apstākļu dēļ nespēj ievadīt locekli, nodarījums atzīstams par izvarošanas mēģinājumu. Apstākļi, ka potence zudusi dzimumakta laikā, kvalifikāciju neietekmē, jo izvarošana ir pabeigta dzimumakta uzsākšanas brīdī. Saucot personu pie kriminālatbildības, jāpierāda, ka vainīgais vardarbību vai draudus lietojis nolūkā nepieļaut vai pārvarēt cietušā pretošanos dzimumaktam. Ja turpretim vardarbība vai draudi lietoti citā nolūkā, piemēram, huligānisku motīvu dēļ,

savstarpēja strīda laikā vai cietušajam draudēts un tas izģērbts nolūkā nolaupīt apģērbu, nodarījumu nevar atzīt par izvarošanas mēģinājumu.

Izvarošanai uzsākto darbību pilnīga pārtraukšana pēc šīs personas gribas, tai apzinoties, ka pastāv iespēja izvarošanu izdarīt līdz galam, uzskatāma par labprātīgu atteikšanos no izvarošanas. Labprātīga atteikšanās iespējama līdz dzimumakta uzsākšanas brīdim; ja akts jau uzsākts, labprātīga atteikšanās nav iespējama. Persona, kas labprātīgi attiekusies no izvarošanas īstenošanas līdz galam, nav saucama pie kriminālatbildības. Šāda persona atbild tikai gadījumā, ja tās faktiski realizētajā nodarījumā ir cita delikta sastāva, piemēram, miesas bojājuma, bet ne izvarošanas pazīmes. Nav būtiski, vai persona no izvarošanas attiekusies, baidoties no saslimšanas ar venerisku slimību, aiz žēluma pret upuri vai citu apsvērumu dēļ. Svarīgi, ka vainīgais apzinājies iespēju uzsākt dzimumaktu, tomēr nolēmis to nedarīt.

Cietušais izvarošanas gadījumā var būt gan **sieviešu, gan vīriešu dzimuma persona**. KL 159. panta otrajā daļā paredzēts **speciāls cietušais – nepilngadīgais**, respektīvi, persona, kura nav sasniegusi astoņpadsmito dzīvības gadu, bet trešajā daļā cietušais ir persona, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu. Jāatceras, ka persona uzskatāma par sasniegušu atbilstošu vecumu ar dienu, kas seko pēc tās dzimšanas dienas. Tātad, ar mazgadīgo izdarīts dzimumakts vienmēr būs izvarošana neatkarīgi no mazgadīgā piekrišanas un vainīgā ietekmes. Atbildība par šādu nodarījumu noteikta 159. panta trešajā daļā. Kā jau teikts, šāda “neapzināšanās prezumpcija” būtu jānostiprina Krimināllikumā. Saskaņā ar 159. panta trešo daļu atbildēs arī persona, kura dzimumaktu izdarījusi ar četrpadsmit līdz sešpadsmit gadus vecu personu, tikai šādā gadījumā jāvērtē arī cietušās personas attieksme pret dzimumaktu un vainīgās personas ietekme uz cietušo. Ja cietušais vēlas dzimumaktu vai arī nav konstatēta vainīgā ietekme dzimumakta panākšanai, pilngadīgai personai atbildība iestāsies saskaņā ar Krimināllikuma 161. pantu, kurā noteikta atbildība par dzimumaktu, ja tas izdarīts ar personu, kura nav sasniegusi sešpadsmit gadu vecumu, un to izdarījusi pilngadīga persona. Atbildība par 16 līdz 18 gadus vecas personas izvarošanu ir noteikta Krimināllikuma 159. panta otrajā daļā.

Izvarošanas **subjekts** – var būt jebkura četrpadsmit gadu vecumu sasniegusi persona. Tomēr tai jābūt cietušajam pretēja dzimuma.

Izvarošanas personu grupā dalībnieks var būt arī viena dzimuma ar cietušo, ja tas neveic dzimumaktu, bet izdara citas izvarošanas sastāvam atbilstošās darbības. Pretēji vispārpieņemtajam uzskatam recidīva procents šāda rakstura nodarījumiem nav liels – aptuveni 5%⁴⁰.

No **subjektīvās puses** izvarošanu raksturo tiešs nodoms; jāpierāda, ka vainīgā persona apzinājusies visas izvarošanas sastāva **objektīvās puses** pazīmes. Vainīgais apzinās, ka izdara dzimumaktu, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli vai dzimumaktu pret cietušā gribu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo, un to apzināti veic. Tiešs nodoms attiecas arī uz cietušās personas vecuma apzināšanos kvalificētajos sastāvos. Ja izvarošana izraisījusi smagas sekas, tad saskaņā ar Krimināllikuma 9. panta trešo daļu iespējams arī netiešs nodoms, proti, persona paredzējusi izvarošanas smagās sekas un, kaut arī šīs sekas nav vēlējusies, tomēr apzināti pieļāvusi to iestāšanos.

Var būt sarežģīti pierādīt to, vai vainīgais ir apzinājies, ka dzimumaktu izdara pret cietušā gribu, izmantojot uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi uz cietušo. Subjektīvās puses analīzē jāvērtē arī tas, kādā veidā (forma, saturs) cietušais ir paudis savu attieksmi pret dzimumaktu, kā arī, vai vainīgais ir apzinājies to, ka cietušais sakarā ar uzticību, autoritāti vai citādu ietekmi ir bijis ietekmējamā stāvoklī un vai šāds stāvoklis ir izmantots, lai piespiestu cietušo izdarīt dzimumaktu. Nenoteiktais noziedzīgās darbības formulējums var raisīt diskusijas saistībā ar to, vai vainīgajam ir jāapzinās, ka cietušais ir viņam uzticīgs vai ka viņš cietušajam ir tik liela autoritāte, lai to izmantotu dzimumakta izdarīšanai pret cietušā gribu.

Dažu valstu likumos tiek prezumēts, ka cietušās personas piekrišanas nav visos gadījumos, ja dzimumakts izdarīts izmantojot draudus, viltu, izmantojot cietušā atkarības stāvokli, kā arī, izmantojot tādu cietušā stāvokli, kad viņš nav spējīgs izteikt savu atteikumu, tāpat arī gadījumos, kad cietušam prettiesiski ierobežota brīvība. Līdz ar to jāpierāda tikai dzimumakts un kāds no minētajiem apstākļiem, bet to, ka dzimumakts izdarīts ar cietušā piekrišanu, pierāda vainīgais. Pamatojoties uz Eiropas Cilvēktiesību tiesas atzinumu⁴¹, norādīts, ka netiek pārkāpta nevainīguma prezumpcija, bet gan notiek pierādīšanas pienākuma pārņemšana (*sharing of burden of proof*)⁴².

Ja vainīgajam tiek inkriminēta izvarošana kvalificēšos apstākļos, jāpierāda šo faktoru apzināšanās. Piemēram, ja persona tiek saukta pie kriminālatbildības par nepilngadīgā vai sešpadsmit gadu vecumu nesasnējušas personas izvarošanu, jāpierāda, ka vainīgais ir zinājis, ka cietušais nav sasniedzis šo vecumu.

Saskaņā ar Krimināllikuma 129. pantu izvarošanu līdzās slepkavībai atzīta par tik smagu noziegumu, no kura aizsargājoties pieļaujama smaga vai vidēja smaguma miesas bojājuma nodarīšana uzbrucējam.

Krimināllikuma 159. panta trešajā daļā ir noteikta kriminālatbildība par **smagas sekas izraisījušu izvarošanu**. Saskaņā ar likuma Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību 24. panta pirmo daļu atbildība par noziedzīgo nodarījumu, kas izraisījis smagas sekas, iestājas, ja noziedzīgā nodarījuma rezultātā:

- izraisīta cilvēka nāve,
- nodarīti smagi miesas bojājumi vismaz vienai personai,
- nodarīti psihiskas dabas traucējumi vismaz vienai personai,
- nodarīti mazāk smagi miesas bojājumi vairākām personām,
- nodarīts mantisks zaudējums, kas nodarījuma izdarīšanas brīdī nav bijis mazāks par piecdesmit tai laikā Latvijas Republikā noteikto minimālo mēnešalgu kopsummu,
- radīts citāds smags kaitējums ar likumu aizsargātām interesēm⁴³.

Ja personu sauc pie kriminālatbildības par izvarošanu, kas saistīta ar smagām sekām, jāpierāda cēloņsakarība, respektīvi, ka sekas iestājušās vainīgās personas darbību rezultātā.

Krimināllikuma 159. panta otrajā daļā noteikta atbildība par **izvarošanu personu grupā**. Bargāka atbildība par šādu nodarījumu noteikta tāpēc, ka, divām vai vairākām personām kopīgi veicot izvarošanu, vieglāk salauzt cietušā pretestību; arī nodarītais kaitējums var būt smagāks. Grupā izdarīta izvarošana būtiski samazina cietušā iespēju izvairīties, nodara lielāku morālu kaitējumu un liecina par vainīgo sevišķu cinismu un nelietību. Grupa ir dalības forma, kad izvarošanu kopīgi, to apzinoties, tieši izdarījušas divas vai vairākas personas. Lai nodarījumu atzītu par izdarītu grupā, iepriekšēja vienošanās starp grupas dalībniekiem nav nepieciešama, tomēr jāpierāda, ka viņu darbības ir saskaņotas. Ja, piemēram, viena persona, lietojot vardarbību, izraisa cietušā bezpalīdzību, bet otra,

izmantojot šo apstākli, izdarījusi dzimumaktu, nodarījumu par izdarītu grupā var atzīt tikai tad, ja tiek pierādīts, ka abi indivīdi rīkojušies kopīga mērķa sasniegšanai; ja tā nav, nav arī izvarošanas personu grupā; izvarošanas sastāvs šādā gadījumā ir tikai tās personas darbībās, kura īstenojusi dzimumaktu, bet otra persona atbild par vardarbību. Nav nepieciešams, lai visi grupas dalībnieki izdarītu dzimumaktu; pietiekami, ja no vairākām personām, darbojoties grupā, to izdarījis tikai viens, bet pārējie pret cietušo lietojuši vardarbību, izteikuši draudus. Izvarošanu var atzīt par izdarītu grupā tikai tad, ja divas vai vairākas personas tieši izdara izvarošanas objektīvajai pusei raksturīgās darbības. Personu grupas dalībniekiem jābūt "derīgiem" subjektiem. Ja izvarošanu izdarījušas divas personas, taču viena no tām ir nepieskaitāma vai mazgadīga, nodarījumu nevar atzīt par izdarītu grupā neatkarīgi no tā, vai vainīgais un cietušais šo faktu apzinājušies. Saskaņā ar KL 19. panta nosacījumiem, dalība ir apzināta noziedzīga darbība, ar kuru tīšu noziedzīgu nodarījumu kopīgi, to apzinoties, tieši izdarījušas divas vai vairākas personas. Apzinātu noziedzīgu darbību nevar īstenot persona, kura psihisko traucējumu vai garīgās atpalcības dēļ nav varējusi saprast savu darbību vai to vadīt.

Ja izvarošanu izdarījusi viena persona, bet cits indivīds organizējis, uzkūdījis vai to atbalstījis, piemēram, stāvot sardzē, grupa neveidojas, bet persona atbild par līdzdalību. Ja persona ir izvarošanas aculiecinieks, bet tajā nav piedalījies, var iestāties atbildība saskaņā ar Krimināllikuma 315. pantu par neziņošanu, ja personai ir zināms, ka izdarīta izvarošana.

Grozījumi skāruši arī noilgumu attiecībā uz nepilngadīgas personas izvarošanu. Saskaņā ar 56. panta ceturto daļu jautājumu par noilguma piemērošanu personai, ja izvarots nepilngadīgais, izlemj tiesa, ja cietušais sasniedzis 48 gadu vecumu. Rodas šaubas, vai šāds ilgs laika posms ir samērīgs, un var veicināt nozieguma atklāšanu un izmeklēšanu.

Nobeigumā atbildības par izvarošanu pilnveidei varētu izteikt sekojošus priekšlikumus:

1. Ievērojot atšķirīgo kaitīguma pakāpi un atšķirīgos nodarījuma objektus, būtu jānodala atbildība par izvarošanu, izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli, lietojot vardarbību vai draudus, no atbildības par piespiešanu izdarīt dzimumaktu, cietušo ietekmējot citādi.
2. Būtu jāprecizē, ka izvarošanas sastāvam atbilst ne jebkura vardarbība, bet gan tikai

- vardarbība pret personu un draudi lietot šādu vardarbību. Atbildība par seksuālu piespiešanu ar cita satura draudiem un vardarbību ir jānosaka atsevišķi.
3. Būtu jānosaka atbildība par izvarošanu ar viltu, proti, gadījumiem, kad cietušais dzimumakta panākšanai tiek maldināts.
 4. Nosakot atbildību par nodarījumu, vajadzētu izvairīties no formulējuma – “*pret cietušā gribu*”. Ja šāda pazīme ir formulēta, tad tā ir jāpierāda. Bet to var pierādīt tikai papildus pratinot cietušo par gribas pauduma saturu un formu. Šī pierādīšana, līdzās izvarošanas faktam un lēmumam par to ziņot, cietušajam ir papildu morāls slogs.
 5. Visi sodāmie dzimumakta panākšanas veidi normas dispozīcijā ir jāuzskaita izsmelīgi, turklāt būtu jālieto krimināltiesībās jau nostiprinājušies jēdzieni, piemēram, Krimināllikuma 48. panta pirmās daļas 7. punktā lietotais formulējums: (dzimumakts) izdarīts, izmantojot personas dienesta, materiālo, disciplināro (utt.) atkarību no vainīgā.
 6. Krimināllikumā jānosaka, ka jebkāds dzimumakts, izmantojot cietušā mazgadību, jāuzskata par izvarošanu. Pašreiz tas izriet no doktrīnas un tiesu prakses, taču bērnu efektīvai aizsardzībai tam ir jābūt noteiktam likumā.
 7. Bērnu tiesību aizsardzības vai Seksuālās un reproduktīvās veselības likumā ir jānosaka dzimumpilngadības, jeb dzimumbrieduma vecums. Starptautiskajos tiesību aktos noteikts, ka valstīm tas ir jādefinē, bet Latvijā šādu noteikumu nav. Krimināllikuma grozījumu anotācijā⁴⁴ teikts, ka šis vecums noteikts Krimināllikuma 161. pantā, tomēr pareizāk būtu to noteikt citā likumā. Kopumā Krimināllikuma normu pilnveide ir jāvērtē pozitīvi, tomēr noziedzīgo nodarījumu definējumam jābūt saprotamam, precīzam un izsmelīgam, paturot prātā ne vien starptautiskās saistības, bet arī šo normu efektīvas piemērošanas perspektīvas nacionālās tiesību sistēmas ietvaros.

Atsauces

- ¹ Grozījumi Krimināllikumā. 15.05.2014. likums/LV, 105 (5165), 31.05.2014./Stājas spēkā 14.06.2014.
- ² Dzimumnoziegumi raksta kontekstā ir nodarījumi, kas vērsti uz noziedzīgu dzimumtiesmes apmierināšanu.
- ³ Grozījumi Krimināllikumā. 12.11.2015. likums/LV, 235 (5553), 01.12.2015./Stājas spēkā 02.12.2015.
- ⁴ Sk. Likumprojekta Anotāciju. Grozījumi Krimināllikumā. 15.05.2014. likums/LV, 105 (5165), 31.05.2014./Stājas spēkā 14.06.2014.
- ⁵ Par seksuālas vardarbības pret bērniem, bērnu seksuālas izmantošanas un bērnu pornogrāfijas apkarošanu, un ar kuru aizstāj Padomes Pamatlēmumu 2004/68/TI. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva. 2011/92/ES (2011. gada 13. decembris). Eiropas Savienības Oficiālais Vēstnesis, 17.12.2011., L 335/1.
- ⁶ Direktīvā noteikts, ka “dzimumpilngadības vecums” ir vecums, līdz kuram saskaņā ar valsts tiesību aktiem ir aizliegts iesaistīties seksuālās darbībās ar bērnu.
- ⁷ Tiesu prakse krimināllietās pēc Krimināllikuma 160. un 162. panta. 2007. Latvijas Republikas Augstākā tiesa, 2007. <http://at.gov.lv/lv/judikatura/tiesu-prakses-apkopojumi/kriminaltiesibas/>
- ⁸ http://www.lm.gov.lv/upload/berns_gimene/bernu_tiesibas/stambulas_konvencija_02.11.15.pdf
- ⁹ Case of *M. and C. v. Romania* (Application no. 29032/04). The European Court of Human Rights, 27 September 2011, 111. On that basis, the Court considers that States have a positive obligation inherent in Articles 3 and 8 of the Convention to enact criminal-law provisions effectively punishing sexual abuse of children and to apply them in practice through effective investigation and prosecution.
- ¹⁰ Case of *C.A.S. and C.S. v. Romania* (Application no. 26692/05). The European Court of Human Rights, 20 March 2012, and in his descriptions of the facts (see *M.C.*, cited above, § 183). 82. The Court points out that the obligations incurred by the State under Articles 3 and 8 of the Convention in cases such as this require that the best interests of the child be respected. The right to human dignity and psychological integrity requires particular attention where a child is

the victim of violence (see, mutatis mutandis, *Pretty v. the United Kingdom*, no. 2346/02, § 65, ECHR 2002-III).

- ¹¹ Latvijas Republikas Satversme. 15.02.1922. likums/LV, 43, 01.07.1993., Ziņotājs, 6, 31.03.1994.
- ¹² Cilvēka tiesību un pamatbrīvību aizsardzības konvencija. 04.11.1950. Starptautisks dokuments / LV, 143/144 (858/859), 13.06.1997. 5. pants. ANO Vispārējā cilvēktiesību deklarācija. 3. pants.
- ¹³ Goldsheid J. Domestic and sexual violence as sex discrimination: comparing American and international approaches. *Thomas Jefferson Law Review*, Vol. 28, 8/17/2006.
- ¹⁴ Helfer L.R., Miller A. M. Sexual Orientation and Human Rights: Toward a United States and Transnational Jurisprudence. *Harvard Human Rights Journal*, Vol. 9, 1996. Right to sexuality. Wikipēdija. Te gan vairāk domātas tiesības uz seksuālo orientāciju, tomēr ietver arī citu seksuālo pašnoteikšanos.
- ¹⁵ Seksuālā autonomija, integritāte un ķermeņa drošums – spēja pieņemt neatkarīgus lēmumus par seksuālo dzīvi paša personīgās un sociālās ētikas ietvaros, kas ietver arī sava ķermeņa kontroli un baudu no tā, bez jebkāda veida spīdzināšanas, sakropļošanas un vardarbības. Pieņemts 1999. gada 26. augustā Pasaules 14. seksoloģijas kongresa laikā. <http://www.sveiksunvesels.lv/lv/raksti/seksuala-veseliba/reproduktivas-tiesibas>
- ¹⁶ Vācijas krimināllikuma 13. nodaļa saucas Nodarījumi pret seksuālo pašnoteikšanos (Straftaten gegen die sexuelle Selbstbestimmung). *Strafgesetzbuch (StGB)*. <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb>
- ¹⁷ “An individual’s sexual autonomy is an aspect of physical and mental integrity, the core human rights value protected by the criminalization of sexual violence”. Rape and sexual violence. Human rights law and standards in the international criminal court. Amnesty International Publications. 2011, p.13. <https://www.amnesty.org/download>
- ¹⁸ Kriminālprocesa likums. 21.04.2005. likums/LV, 74 (3232), 11.05.2005., Ziņotājs, 11, 09.06.2005.
- ¹⁹ Likumprojekts “Grozījumi Kriminālprocesa likumā”(Nr.276/Lp12). <http://titania.saeima.lv>
- ²⁰ См. Фойницкий И.Я. Курс уголовного права, Часть особенная. С.Петербургъ, 1890, 144 с.
- ²¹ Par ANO Sieviešu diskriminācijas izskaušanas komitejas ieteikumiem. Ārlietu ministrijas dienesta informācija Nr. 03/40-1253. Rīgā, 2005. gada 11. februārī. “Latvijas Vēstnesis”, 31 (3189), 23.02.2005. Handbook for Legislation on Violence against Women. United Nations, New York, 2010, p. 26. Violence against women: an EU-wide survey. Main results report. http://fra.europa.eu/sites/default/files/fra-2014-vaw-survey-main-results-apr14_en.pdf Adamo S. A. The Injustice of the Marital Rape Exemption: A Survey of Common Law Countries. *American University International Law Review* 4, no. 3 (1989): 555-589. Preventing intimate partner and sexual violence against women: taking action and generating evidence. Geneva, World Health Organization, 2010. <http://www.who.int/reproductivehealth/publications/violence/9789241564007/en/>
- ²² Sk., piemēram, lieta Nr. K –1 –53/01. Apgabaltiesu prakses apkopojums krimināllietās. 1998. gads. Rīga, Tiesu namu aģentūra, 1999, 416. lpp.
- ²³ Sk.: Bergins J. Izvarošanas krimināltiesiskais raksturojums. Rīga, LPA, 1997, 16. un 66. lpp.
- ²⁴ Стоянович З. Субъективная сторона изнасилования и сопротивление жертвы. *Уголовное право*, 2014, № 5, с. 143.
- ²⁵ Vēsturiskā redakcija: KL 159. pants. Izvarošana Par dzimumaktu, lietojot vardarbību, draudus vai izmantojot cietušā bezpalīdzības stāvokli (izvarošana).
- ²⁶ Hickman S. E., Muehlenhard C. L. “By the Semi-Mystical Appearance of a Condom”: How Young Women and Men Communicate Sexual Consent in Heterosexual Situations. *The Journal of Sex Research*, Vol. 36, No. 3 (Aug., 1999), pp. 258-272.
- ²⁷ Sk., piemēram: O’Neil L. The Importance Of Consent. Canadian Police Have Just Arrested Jian Ghomeshi - Here’s A Brief Refresher On The Importance Of Consent. October 27, 2014, <http://www.askmen.com/entertainment/austin/the-importance-of-consent.html>; Rethink Harvard’s sexual harassment policy. October 15, 2014, <http://www.bostonglobe.com/opinion/2014/10/14/rethink-harvard-sexual-harassment-policy>
- ²⁸ Liholaja V., Hamkova D. Vardarbīgi noziedzīgi nodarījumi un to izraisītās sekas. *Jurista Vārds*, 2012. gada 8. maijs, Nr. 19 (718).
- ²⁹ *Strafgesetzbuch*. <http://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> § 174 Sexueller Mißbrauch von Schutzbefohlenen

§ 174a Sexueller Mißbrauch von Gefangenen, behördlich Verwahrten oder Kranken und Hilfsbedürftigen in Einrichtungen

§ 174b Sexueller Mißbrauch unter Ausnutzung einer Amtsstellung

§ 174c Sexueller Mißbrauch unter Ausnutzung eines Beratungs-, Behandlungs- oder Betreuungsverhältnisses

§ 176 Sexueller Mißbrauch von Kindern

§ 177 Sexuelle Nötigung; Vergewaltigung

§ 179 Sexueller Mißbrauch widerstandsunfähiger Personen

³⁰ Barbāne G. Uzticība un uzticēšanās: ar ko tās atšķiras. <http://www.la.lv/uzticiba-un-uzticesanas/>

³¹ I'd rather have been raped by a man, says woman 'sexually assaulted by female friend who used bandages and a sex toy to pretend she was male'. <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3226030/Woman-posed-man-befriend-naive-25-year-old-Facebook-used-bandages-bind-chest-sex-toy-dupe-thinking-male.html#ixzz3xPD5zkqM> Woman who posed as man jailed for sex assaults. 12 November 2015. <http://www.bbc.com/news/uk-england-34799692>

³² Israel jails Arab in "sex through fraud" case. Jul 22, 2010. <http://www.reuters.com/article/us-israel-sex>

³³ Rape by deception. https://en.wikipedia.org/wiki/Rape_by_deception

³⁴ If Your Neighbor Poses as Your Husband, Is it Rape? May 6, 2008. <http://www.npr.org/templates/transcript/transcript.php?storyId=90186100>

³⁵ Latest on Julian Assange's "Sex Crimes": Sex without a condom is "rape" in Sweden, says a swede. <http://www.businessinsider.com/latest-on-julian-assanges-sex-crimes-sex-without-a-condom-is-rape-in-sweden-says-a-swede-2010-12>

³⁶ Tildes svešvārdu vārdnīca. Autoru kolektīvs V. Skujiņas vadībā: Beļickis I., Blūma D., Koķe T., Markus D., Šalme A. Zvaigzne ABC, 2000; Tilde, 2009.

³⁷ Tennessee state codes, Title 39 - Criminal Offenses, Part 5 - Sexual Offenses. <http://www.socratek.com/39-13-532-Statutory-Rape-By-An-Authority-Figure-Statutory-rape-by-an-authority-figure-is-the-unlawful-sexual-penetration-of-a-victim-by-the-defendant-or-of-the-defendant-by-the-victim-when>:

(1) The victim is at least thirteen (13) but less than eighteen (18) years of age;

(2) The defendant is at least four (4) years older than the victim; and

(3) The defendant was, at the time of the offense, in a position of trust, or had supervisory or disciplinary power over the victim by virtue of the defendant's legal, professional, or occupational status and used the position of trust or power to accomplish the sexual penetration; or (4) The defendant had, at the time of the offense, parental or custodial authority over the victim and used the authority to accomplish the sexual penetration.

³⁸ Sk., piemēram, lieta Nr. 1 –103/01. Apgabaltiesu prakses apkopojums krimināllietās. 1998. gads. Rīga, Tiesu Namu Aģentūra, 1999., 418. lpp.

³⁹ Sk., piemēram, lieta Nr. 1 –168/09. Apgabaltiesu prakses apkopojums krimināllietās. 1998. gads. Rīga, Tiesu Namu Aģentūra, 1999, 419. lpp.

⁴⁰ Recidīva rādītāji personām, kas notiesātas par dzimumnozieguma izdarīšanu. Valsts probācijas dienesta pētījums. http://www.probacija.lv/uploads/petijumi/dzimumnoziedznieki_petijuma_rezultati_2014.pdf

⁴¹ Case of *Salabiaku v. France*. (Application no. 10519/83) The European Court of Human Rights, 7 October 1988. Case of *Pham Hoang v. France*. (Application no. 13191/87) The European Court of Human Rights, 25 September 1992.

⁴² Маршавелски А. Прогрессивная модель половых преступлений в уголовном законе Республики Хорватии. Уголовное право, 2014, № 5, с. 140.

⁴³ Par Krimināllikuma spēkā stāšanās un piemērošanas kārtību. 15.10.1998. likums/LV, 331/332 (1392/1393), 04.11.1998., Ziņotājs, 23. 03.12.1998.

⁴⁴ Sk. likuma Grozījumi Krimināllikumā. 15.05.2014. likums/LV, 105 (5165), 31.05.2014./Stājas spēkā 14.06.2014. anotāciju.

Abstract

Latvian Criminal Law has been substantially amended in 2014 and 2015. In accordance with these amendments – offense may be recognized as rape not only in cases when violence, threat or victim's helplessness were used, but also in cases where act of sexual intercourse has been committed against the victim's will by using trust, authority or other influence. In the article interpretation issues of these innovations/changes have been analyzed. Author also addresses possibilities for further development of the Law. Such opportunities would be, e.g., determining particular liability for rape committed with deceit and defining exact perception about consent for sexual intercourse.

Аннотация

В 2014 и в конце 2015 года в Уголовный закон Латвии были внесены существенные изменения в статьи, определяющие ответственность за изнасилование. Согласно изменениям, изнасилованием признаётся не только половой акт, связанный с насилием, угрозой и использованием беспомощного состояния потерпевшего, но и половой акт, совершенный против воли потерпевшего, с использованием доверия, авторитета или иного влияния на потерпевшего. В статье рассмотрены вопросы интерпретации нововведения – признаков состава изнасилования, а также возможности совершенствования норм закона. Акцентируя проблемные аспекты, автор предлагает пути совершенствования ответственности, например, введение ответственности за изнасилование путём обмана, а также формирование точного понимания согласия на половой акт.